

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARDA ONA TILIGA OID
LINGVISTIK KOMPETENSIYALARNI TAKOMILLASHTIRISH
METODIKASI**

TDPU dotsenti Abduvaliyeva Dilsora

GulDU tayanch doktoranti Qayumova Odina

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida ona tiliga oid lingvistik kompetensiyalarni shakllantirish, o'quvchilar o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilim hamda ko'nikmalar, ularni shakllantiruvchi usullar haqida fikr-mulohazalar berilgan.

Kalit so'zlar: ona tili, nutq, kompetensiya, kompetentlik, savod, savodxonlik, ilm-fan, dunyoqarash, bilim, ko'nikma, malaka, lingvistika, metod, grammatika.

Abstract: This article provides opinions on the formation of linguistic competences of primary school pupils in the native language, the knowledge and skills that pupils should acquire and the methods of their formation.

Key words: mother tongue, speech, competence, competence, literacy, literacy, science, outlook, knowledge, skill, competence, linguistics, method, grammar.

Аннотация: В данной статье приводятся мнения о формировании языковых компетенций учащихся начальных классов на родном языке, знаниях и умениях, которые должны приобрести учащиеся, и методах их формирования.

Ключевые слова: родной язык, речь, компетентность, компетентность, грамотность, грамотность, наука, мировоззрение, знание, умение, компетентность, лингвистика, метод, грамматика.

Zamonaviy ta'lim tizimida kompetensiyaviy bilimlarni shakllantirish orqali erkin shaxsni tarbiyalash, bolalarda mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish, bilimlarni egallash va amalda qo'llash, qabul qilinadigan qarorlarni tezkor va puxta o'ylab chiqish va harakatlarni aniq rejalashtirish, turli xil guruhlarda

samarali hamkorlik qilish, yangi aloqalarga ochiq bo'lishga ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Bu ta'lim jarayoniga bilim olish faoliyati bilan birga kompetensiyaviy ko'nikmalarni egalashning muqobil shakllari va usullarini keng joriy etishni talab etadi. Bunda, bolalar iqtidorlarini rivojlantirish usullaridan keng foydalanish, interaktiv metodlar, multimedia kabi yangi pedagogik vositalarni dars jarayonida qo'llash samarali natija beradi.

Lingvistik kompetensiya" tushunchasi, insonning tilning asosiy tuzilishi, tarkibi, grammatik qoidalari va leksikasi bilan taniqli bo'lishi, tilni samarali tarzda foydalanish, tilga oid muammolarni tahlil qilish va yaratuvchi fikrlarni ifoda qilish qobiliyatini anglatadi. Lingvistika tarixiy ravishda til va uning tarkibi, o'zgarishi, tarqalishi va o'zlashtirishi bilan qiziqarli bo'lgan odamlar tomonidan o'rganilgan. Bu sohada turli ilmiy metoddan foydalaniladi, masalan, tahliliy va tuhmatti metoddan, amaliyotiy va eksperimental usullardan. Lingvistikada tilning fonetika, fonologiya, morfologiya, sintaksis, semantika, pragmatika, psixolingvistika, sosiolingvistika, komparativistik va boshqa sohalari bilan bog'liq tushunchalar o'rganiladi. Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, lingvistik kompetensiya o'quvchilarda tilning grammatikaga oid bilimlarini rivojlantirish va o'zbek tilining keng imkoniyatlaridan unumli foydalangan holda o'quvchilar o'z fikrlarini to'g'ri, izchil, ravon va ma'noli, shu bilan birga tinglovchiga tushunarli tarzda bayon etishini shakllantirishdan iborat. Tilning grammatikaga oid bilimlari deyilganda esa biz tilshunoslik fanining bo'limlari: fonetika – tovushlar, leksikologiya - so'zlarning lug'aviy boyligi, so'zning tarkibi, so'z yasalishi, morfologiya - so'z shakllari, sintaksis - so'z tuzilishi va qurilishi, yozuv va imlo, tinish belgilari, nutq uslublariga oid tushunchalarni egallashi tushuniladi. Mazkur kompetensiyani rivojlantirish mazmuni o'quvchilarda fikr va mulohazalarini o'z ona tilida erkin, aniq, qisqa, ravon va tushunarli tarzda bayon eta olishiga, o'z nutqida adabiy til normalariga rioya qilgan holda so'zlash, imlo va uslubiy xatolarsiz fikr almashishga yordam beradi. Umumta'lim maktablarida mazkur kompetensiyalarga ega o'quvchini tarbiyalash "Ona tili" fanining zimmasidadir. Biroq amaldagi darsliklarimiz lingvistik bilimdon o'quvchini qay darajada

tarbiyalamoqda?! Olima G.Yusupovaning “Bo‘lajak pedagoglarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishda aralash ta’limdan foydalanish metodikasi” nomli tadqiqoti natijasida bo‘lajak pedagoglarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishda aralash ta’limdan foydalanishning tanishuv, ijodiy qism, baholash bosqichlari, o‘zbek tilini bilish darajasini xalqaro mezonlar asosida baholash texnologiyalari aniqlashtirilganligini ko‘rishimiz mumkin. Mazkur tadqiqotda ta’lim jarayonida o‘quvchilarning o‘zbek tilini bilish darajasini xalqaro mezonlar asosida baholash texnologiyalari bo‘yicha asoslab berilganligi ishning yutug‘i hisoblanadi. Ona tili darslarining asosiy maqsadi o‘quvchilarda tilshunoslikka oid nazariy bilimlarni boyitish emas, balki o‘quvchilarda mazkur bilimlarni amaliyotda tadbiiq eta olish, qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantirish deb belgilab olish bugungi kun ta’lim sohasi oldida turgan asosiy muammo hisoblanadi. Mazkur muammoning yechimi sifatida o‘quvchilarda lingvistik bilimlarni badiiy adabiyot vositasida shakllantirish esa nazariy bilimlarni kontekst ichida 23 kelishi bilan bog‘lagan holda tushuntirish bilim oluvchilarning o‘qib o‘rganganlarini tushunarli va esda qolarli bo‘lishini taminlaydi.

Lingvistik kompetensiya" tushunchasi, insonning tilning asosiy tuzilishi, tarkibi, grammatik qoidalari va leksikasi bilan taniqli bo‘lishi, tilni samarali tarzda foydalanish, tilga oid muammolarni tahlil qilish va yaratuvchi fikrlarni ifoda qilish qobiliyatini anglatadi. Lingvistik kompetensiya turli ko‘rinishlarda o‘zgartirilib boradi. Uning asosiy ko‘rinishlari quyidagilardir:

1. Fonetik kompetensiya: Fonetik kompetensiya, insonning tilning ovozi tizimi, ovoz chiqarish va tinglash qobiliyatini tushuntiradi. Bu, to‘g‘ri ovozlar, intonatsiya, vokal va konsonantlar, vazn va ovozi so‘zlarni aniqlash, tilning ovozi tizimini tushunish, tilning fonetik qoidalariga amal qilish bilan bog‘liq.

2. Morfologik kompetensiya: Morfologik kompetensiya, insonning tilning so‘zlar tuzilishi, so‘z qo‘shimchalari, so‘z shakllari va ularning ma‘nolari bilan taniqli bo‘lishini bildiradi. Bu, so‘zlar va ularning tarkibi, so‘zlar orasidagi aloqalar, so‘z shakllarini tushunish, so‘zlar orasidagi o‘zaro munosabatlar va ularning ma‘noni tahlil qilish bilan bog‘liq.

3. Sintaktik kompetensiya: Sintaktik kompetensiya, insonning tilning gaplarda jumlash, gap tuzish qoidalarini tushunish va samarali tarzda foydalanish qobiliyatini bildiradi. Bu, gap tuzish qoidalariga amal qilish, gap tuzishda tartib va munosabatlar, gaplardagi mazmun va tushunchalarni tahlil qilish bilan bog'liq.

4. Leksikologik kompetensiya: Leksikologik kompetensiya, insonning tilning so'zlar bazasi, so'zlar orasidagi aloqalar va so'zlar yordamida tushuntirilayotgan ma'noni tushunish qobiliyatini bildiradi. Bu, so'zlar yig'indisi, sinonimlar, antonimlar, homonimlar, so'zlar orasidagi ma'no aloqalari, so'zlar orqali ifodalanayotgan tushunchalar va ma'nolarni tahlil qilish bilan bog'liq.

5. Lingvistik kompetensiyani oshirish uchun tarjima, terjimanlik, adabiyot o'qish, yozish, gapirish, so'zlar yoki so'zlar yordamida tahlil qilish, tilshunoslik o'qishlarini o'rganish va amaliy mashg'ulotlar keng qo'llaniladi. Bu, tilning asosiy tuzilishi, grammatik qoidalari, so'zlar, ifodalash usullari va tilni samarali tarzda foydalanishning yanada tushishiga imkon beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirish uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

-tarjimonlik mashg'ulotlari: O'quvchilarga tarjima mashg'ulotlari berish orqali, ularning tilni tahlil qilish, so'zlar va so'z yordamida ma'noni o'rganish, tarjima qilish va tarjima qilingan matnlarni tahlil qilish qobiliyatlarini oshirish mumkin.

-gaplashish va tinglashni mustahkamlash: O'quvchilarga o'qituvchi tomonidan tinglash va gaplashish mashg'ulotlari berish, tinglash va gaplashishning qoidalarni o'rganish, ma'qolalar, qissa, dialoglar yoki audio materiallar orqali talqin qilish orqali ularning tinglash va gapirish kompetensiyalarini rivojlantirish mumkin.

-yozish mashg'ulotlari: O'quvchilarga yozishni o'rganish uchun bir necha amaliy mashg'ulotlar berish, ularni yozuvlarni tuzish, qisqa maqolalar yozish, gaplarni to'g'ri tuzish, tarkibiy so'zlar va so'zlar yordamida gaplarni yozish bilan bog'liq mashg'ulotlarga qatnashish imkoniyatini berish.

-o'qish va tahlil qilish: O'quvchilarga o'qish va tahlil qilishning ma'naviy va sifatli matnlari orqali o'rganish imkoniyatini berish. Bu, adabiyotlar, dasturlar, maqolalar, yangiliklar yoki boshqa matnlar orqali o'qish, matndagi ma'noni tahlil qilish, muhim tushunchalarni aniqlash va matndagi fikrlarni o'rganishni o'z ichiga oladi.

-tilshunoslik o'qishlaridan foydalanish: O'quvchilarga tilshunoslik o'qishlarini taqdim etish orqali, ularning lingvistik tushunchalarni kengaytirish va tilni tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin. Bu o'qishlar, tilning tarixi, tilning ovozlari va fonetikasi, morfologiyasi, sintaktikasi, leksikologiyasi va pragmatikasi kabi mavzularni o'z ichiga oladi.

-amaliy mashg'ulotlar va o'yinlar: O'quvchilarni amaliy mashg'ulotlar va o'yinlar orqali qiziqtirish, ularning til bilimlarini amalga oshirish va lingvistik kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi. Misol uchun, so'zlar ustida topish-o'tish o'yinlari, gaplarni tartibga solish mashg'ulotlari, tashqi muhitda gaplashish o'yinlari kabi qiziqarli va o'zlashtirilgan o'yinlar foydali bo'lishi mumkin.

Bu usullar boshlang'ich sinf o'quvchilarida lingvistik kompetensiyalarni rivojlantirishga yordam berishi mumkin. Shuningdek, o'quvchilarni qiziqishlantiruvchi va tarbiyalovchi muhit yaratish, ularning til bilimlarini amaliy hayot bilan bog'lash, matnlar va so'zlar orqali tilni o'rganishga qiziqishni oshirish ham muhimdir. O'qituvchilar tilning amaliyotiy qo'llanishini ta'lim jarayonida juda muhim ahamiyatga ega bo'lishi kerak va o'quvchilarga tilni ishlatishning amalga oshirishga qaratilgan maqsadga yo'naltirilgan darslar tashkil etish juda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. To'xliyev B., Shamsiyeva M., Ziyodova T. O'zbek tili o'qitish metodikasi. – Toshkent. 2010. – 314-b.
2. Yusupova G. Bo'lajak pedagoglarning lingvistik kompetensiyalarini shakllantirishda aralash ta'limdan foydalanish metodikasi: ped.fan.dok (PhD). ...diss. – Urganch. 2020.

3. Raxmatullaeva L. I. Metodika prepodavaniya rodnogo yazyka. –T. : Uchebnoe posobie. Moliya Iktisod, 2007.

4. Qosimova Q. “2-sinflarda ona tili darslari”, T. “O‘qituvchi”, 1998 yil

5. Jumaev M. E., Yuldasheva M. Yu., Mingbaeva B. U., Mamatova G. A., Levkina M. F. Boshlang‘ich ta’lim fanlarini o‘qitish metodikasi O‘UM. Nizomiy nomidagi TDPU huzuridagi XTXQTUMOHM., 2017.

4. Ortiqov O. R. O‘QITUVCHI FAOLIYATIDA PEDAGOGIK DEONTOLOGIYA VA KOMPENTLIKNING ROLI VA AHAMIYATI //Scientific progress. – 2021. – T. 2. – №. 5. – S. 42-47.